

Referaat

van de voorlichtingsdag voor aanstaande emeriti
op 14 november 2011

PENSIOEN, EEN VASTE WAARDE

Geachte dames en heren,

Het zijn turbulente tijden in de financiële en politieke wereld. Al een reeks van jaren heerste er onrust, vanwege de financiële crisis wereldwijd en meer in het bijzonder in Europa. Door zwakke financiële landen met een veel te hoge overheidsschuld staat de Euro onder grote druk. Het is niet alleen Griekenland, Italië, nee het is veel meer de angst voor het domino-effect naar andere, ook zwakke landen. En van deze onrust hebben de pensioenfondsen last.

De beurzen zijn onrustig en vertonen op dagbasis grote verschillen in zowel positieve als negatieve uitslagen. Daar komt als één van de hoofdoorzaken nog bij: de lage rente. Dit gecombineerd met de toenemende levensverwachting, heeft pensioenfondsen in zwaar weer gebracht.

Vanmorgen wil ik graag met u stilstaan bij de hiervoor genoemde oorzaken en de gevolgen voor de pensioenen. Vanuit een macro-economisch perspectief zal ik vervolgens verfijning aanbrengen op het niveau van ons Pensioenfonds Predikanten.

De crisis belicht vanuit macro-economisch perspectief

De crisis is geen lokaal verschijnsel, wereldwijd zien we de gevolgen, gevolgen die weliswaar niet overal hetzelfde uiterlijk vertonen. Zo zien we landen met een krimpende economische groei. Maar we zien ook landen met relatief hoge economische groei, met name in Latijns-Amerika en in India en China. Het gevaar in deze landen is een oplopende inflatie. Crisis met verschillende uitingsvormen, doch alle met grote risico's. Als we de scope vanuit deze macro-benadering verleggen naar Europa, dan zien we dat de problemen zich toespitsen op de schuldenproblematiek en de druk die daardoor ontstaat op de Euro. Laten we eens bezien hoe dit inwerkt op de pensioensector vanuit de zojuist door mij geschetste situatie.

Ik spits het toe op volatiele beurzen, lage rente en toenemende levensverwachting.

Volatiele beurzen

Het kan verkeren, in 2007 beleefden we een excellent jaar op de beurzen met als gevolg dat de dekkingsgraden van de pensioenfondsen prachtige cijfers laten zien. Pensioenfonds Predikanten kwam uit op 146,5 %. En aanvankelijk leek 2008 ook een mooi jaar te worden, totdat met name in het vierde kwartaal, het sentiment op de beurzen wereldwijd omsloeg en het jaar diep in het rood werd afgesloten. Vervolgens zien we in 2009 een stevig herstel. Uit beleggingsoogpunt gezien, was 2009 een mooi jaar met prima rendementen. Nog geen jaar daarna, 2010, zien we wederom het omgekeerde beeld en 2011 is tot nu toe een wel zeer kwakkelend jaar met nog ruim een maand te gaan verwacht ik niet dat dit per saldo een goed jaar zal zijn.

Met deze schets van slechts vijf jaar, wil ik aantonen, dat de beurzen niet alleen op dag- of maandbasis grote verschillen in koersontwikkeling laten zien, doch dat deze, wat we aanduiden met volatiliteit zich ook uitstrekt over de jaren heen. En, als je al wat langer meeloopt, zoals ik, dan zie je dit beeld zich met enige regelmaat herhalen.

Hetgeen overigens niet wegneemt dat op de lange termijn, zeg 15 jaar en meer, beleggen een rendement oplevert waar je niet tegenop kunt sparen.
Met andere woorden: beleggen heeft zin, beleggen is noodzaak voor een pensioenfonds.

Uit dezelfde schets blijkt ook, dat er risico's zijn. Risico's die niet te vermijden zijn, maar wel moet worden getracht de risico's te beheersen.

Oorzaken voor de recente negatieve ontwikkeling op de beurzen, zeg van de laatste vijf jaar, moet met name worden gezocht in de onrust op de financiële markten, als gevolg van de besluiteloosheid door de politiek.

Of het nu gaat om de besluitvorming inzake de begroting van de VS, wat politiek gezien een schertsvertoning was, met grote gevolgen voor de betrouwbaarheid van de financiële stabiliteit van de VS,

Of, dat het gaat om de begrotingsdiscipline en schuldenlast van Europese landen. In alle gevallen blinkt de politiek niet uit door daadkracht en heldere besluitvorming.

Als intermezzo, wijs ik in dit verband ook, op de hoogst ongezonde situatie in het bankwezen met de bonuscultuur als uitwas en het waren de banken en de verzekeraars, die een beroep op de overheid moesten doen om gered te worden. Geen enkel pensioenfonds heeft zich met een dergelijk verzoek tot de overheid behoeven te wenden, waarvan acte !

Ik kom hier straks in een ander verband nog op terug.

Laten we nu eens nader bezien, hoe de lage rente in relatie staat tot de crisis en van invloed is op de pensioensector. De lage rente heeft zijn oorzaak in de financiële crisis en dan met name de bankencrisis.

Als banken elkaar niet meer vertrouwen en er mede om die reden geen kredieten worden verstrekt, waarvoor langere aflossingstermijnen gelden, dan droogt de vraag naar kapitaal op, en is de vergoeding voor dit kapitaal laag, oftewel dit resulteert in een lage rente.

Een tweede oorzaak van de lage rente is de geringe economische groei.

Een lage groei gaat vrijwel altijd gepaard met het achterwege blijven van investeringen door het bedrijfsleven, en dus is er vanuit het bedrijfsleven nauwelijks vraag naar kapitaal. Sterker nog, de ondernemingen gaan zelf sparen en beschikken over aanzienlijke kasposities, en behoeven dan ook om die reden, geen beroep te doen op de kapitaalmarkt.

Deze situatie duurt al geruime tijd en het einde is er nog niet van in zicht. Dit betekent dat pensioenfondsen er rekening mee moeten houden, dat zij de waarde van de pensioenverplichtingen moeten berekenen tegen een lage rente, en hoe lager de rente, des te hoger zijn de verplichtingen.

Bijvoorbeeld het effect van de lage rente in de afgelopen periode betekent voor Pensioenfonds Predikanten ten opzichte van een rentevoet van 4%, plusminus 10 punten op de dekkingsgraad en dat is een aanmerkelijke impact voor de vraag, of er wel of niet kan worden geïndexeerd. (4% was lange tijd de vaste rekenvoet voor het vaststellen van de pensioenverplichtingen, en dat was zo gek nog niet, als je over een periode van meer dan honderd jaar kijkt, blijkt de rente gemiddeld genomen vrijwel altijd 4% te bedragen).

Pensioenfondsen kunnen dus lang last hebben van de lage rente, tenzij in het kader van het Pensioenakkoord, er nieuwe parameters worden vastgesteld, waardoor er gerekend mag worden met een andere eenheid. Het is op dit moment nog niet duidelijk welke kant dit opgaat.

Straks meer over het pensioenakkoord.

Dan, nu eerst sta ik een moment stil bij het derde thema: **de toegenomen levensverwachting**. Eind 2009 was bekend dat volgens berekeningen van het Centraal Bureau voor de Statistiek, de levensverwachting relatief fors is toegenomen. Wij hebben als Pensioenfonds Predikanten al rekening gehouden met deze ontwikkeling. Doch, recent is gebleken dat de voorgeschreven, te hanteren actuariële berekening, een nog zwaarder effect heeft op de pensioenverplichtingen als gevolg van de toename van de levensverwachting.

Ter illustratie, de oude prognose van de levensverwachting – ook wel levensduur genoemd - doch dat acht ik meer van toepassing voor mijn auto dan voor mensen, dat terzijde.

De oude prognose verwacht dat een jongetje dat nu wordt geboren, 82,5 jaar zal worden en was het een meisje, dan is de verwachting dat zij 84,3 jaar wordt. De nieuwe prognose, en daar moeten wij rekening mee houden, verwacht in het gegeven voorbeeld dat het jongetje 85,5 jaar wordt en het meisje 87,3 jaar.

Het effect van deze nieuwe prognose is ongeveer 10 punten op de dekingsgraad, derhalve een forse impact. Overigens komt daar nog bij, dat dit gemiddelden betreft van de beroepsbevolking. Als je het verbijzonderd naar bijvoorbeeld opleiding, dan zien we dat de hoogopgeleiden gemiddeld nog ouder worden. Dat geldt dus in ieder geval voor u als predikanten, maar dat wisten we al en met dat effect is altijd al rekening gehouden. Bovenal het is u uiteraard van harte gegund. Wij hebben tenslotte niet voor niets de gewoonte om iedere gepensioneerde op zijn of haar 100^e verjaardag te verrassen met een bloemetje !

Dames en heren,

Uit voorgaande blijkt klip en klaar, dat het voor pensioenfondsen onrustige tijden zijn. Vanuit het macro-economische perspectief worden zij in hoge mate geraakt door de door mij geschetste crisis-aspecten.

En toch gaf ik vandaag aan het referaat, de titel mee : Pensioen, een Vaste Waarde. Dat is mijn overtuiging. Ondanks alle onrust en onzekerheden, ben ik van mening, dat het pensioenstelsel in Nederland een vaste waarde is als inkomen, na een lang werkzaam leven.

We kennen drie pijlers als inkomen voor later : in de 1e plaats de AOW. In de 2^e plaats het pensioen van de pensioenfondsen en in de 3e plaats, de zogenaamde derde pijler, de eigen spaarpot. Die laatste is natuurlijk erg afhankelijk van de financiële ruimte van individuele spaarders.

Vanmorgen zoem ik in op de 2^e pijler als vaste waarde voor inkomen na werken. De pensioen-voorziening uit de 2e pijler kent een eeuwenoude geschiedenis. Je zou zelfs kunnen zeggen: Pensioen is al zo oud als de weg naar Rome. Als de legerleiding vond dat de soldaat lang genoeg had gediend, kreeg hij als pensioen een stuk land om in zijn levensonderhoud te voorzien. En de Veldheren zelf kregen een levenslange uitkering. Ook in de tijd van de gilden, de middeleeuwen dus, was er al een vorm van pensioen met een collectief karakter, gebaseerd op solidariteit. Het huidige pensioencontract komt voort uit de industriële revolutie rond de jaren 1860, 1870.

De vertaling van de pensioenvoorziening in het fenomeen “pensioenfondsen” vindt zijn oorsprong bij de Nederlandsche Gist-en Spirtusfabriek (het huidige DSM), waar men onder leiding van “Van Marken” de overtuiging had opgevat, dat een pensioenvoorziening tot het arbeidsvoorwaardenpakket behoorde.

Rond 1910 wordt de pensioenvoorziening omgezet in een pensioenfonds en worden daar de premies gestort in plaats van afdrachten bij een verzekeraar, die hiervoor, zo vond men, veel te hoge kosten voor in rekening bracht. Dit brengt mij op de gedachte, dat er toen al het besef was, voor wat wij nu een “woekerpolis” noemen.

Uit voorgaande blijkt dat het pensioenstelsel in Nederland diep geworteld is in onze arbeidsverhoudingen en dat het vanuit de voorbije eeuwen, zijn waarde heeft bewezen als een vaste waarde. Van groot belang voor het inkomen na pensionering.

In al die jaren heeft het pensioenstelsel niet alleen zijn waarde bewezen, maar is ook de kracht ervan bewezen. Vele stormen en crisissen zijn doorstaan en dwars door al die financiële stormen heen, zijn de pensioenfondsen tot dusver overeind gebleven. Dit in tegenstelling, ik noemde het al

eerder, tot banken en verzekeraars die een beroep op de overheid moesten doen om overeind te blijven.

Hiermee wil ik de problemen die er nu zijn bij pensioenfondsen, met de door mij eerder geschetste oorzaken, niet bagatelliseren. Er zijn problemen, en die kunnen leiden tot het treffen van vergaande maatregelen, waarvan de meest ingrijpende is: het korten ook wel afstempelen genoemd op de pensioenrechten en uitkeringen.

De ambitie van pensioenfondsen is, zo kun je dat in zijn algemeenheid wel stellen, om de pensioenen te indexeren overeenkomstig de ontwikkeling van de prijzen of lonen. Pensioenfonds Predikanten heeft die ambitie en relateert de indexatie aan de traktementsontwikkeling, die vervolgens is afgeleid van de loonontwikkeling bij de Rijksoverheid.

Hoe ingrijpend is het dan, om wanneer de ambitie op dit moment niet kan worden waargemaakt, en in schril contrast hiermee, er maatregelen moeten worden genomen van tegenovergestelde aard: namelijk het korten van pensioenrechten. Wat dit laatste betreft, dat is bij uw pensioenfonds niet aan de orde, doch ik kan niet uitsluiten dat bij blijvend slecht financieel weer, het ook bij Pensioenfonds Predikanten aan de orde kan komen, dat is niet op voorhand uit te sluiten.

Op het gevaar af, dat mijn volgende opmerking toch als een bagatel van de kortingsmaatregel wordt gezien, wil ik toch proberen aan te geven, wat de betekenis is van een kortingsmaatregel. Nogmaals, nu niet bij ons fonds aan de orde, dus slechts ter illustratie. Stel, een pensioenfonds moet de rechten korten met 10% dat betekent dat bij een pensioen van € 10.000 er € 1000 afgaat of wel ruim € 80 per maand. Op het totale pensioeninkomen is dit effect geringer, doordat de AOW de gemiddelde loonontwikkeling blijft volgen.

Het AOW pensioen voor gehuwden bedraagt € 18.000,--.

Tellen we dit bedrag op bij de 10.000 euro pensioen, dan is het effect van de korting op het totale inkomen plusminus 4 %.

Nog steeds een forse ingreep, maar het zet de maatregel wel in het juiste perspectief van het totaal te besteden inkomen. Neemt niet weg, dat korten van pensioen het allerlaatste is wat pensioenfondsen willen. Immers, daarmee ontstaat een gevoel van onzekerheid op inkomen bij de deelnemers, dat ook het vertrouwen raakt in de pensioenfondsen.

Vanuit de zeer lange traditie van de pensioenfondsen, acht ik ook nu de fondsen onder grote financiële druk staan, van grote waarde voor de inkomenspositie na gedane arbeid. Het pensioenstelsel, zoals wij dat in Nederland kennen is een robuust en een krachtig en prachtig stelsel, waar we heel zuinig op moeten zijn. Door het treffen van de juiste beleidsmaatregelen, moet de sector in staat zijn om het vertrouwen te behouden en voor zover nodig, te herstellen.

Vanuit de kracht van het stelsel moet worden gezocht naar een toekomstperspectief voor de sector. Het pensioenakkoord is een poging hiertoe en daarmee zijn we er nog niet. Het is complex en niet in de laatste plaats, omdat de pensioenfondsen mede afhankelijk zijn van politieke besluiten, en een verantwoorde uitwerking van het akkoord door sociale partners.

De pensioenfondsen hebben uiteindelijk een beperkt instrumentarium ter beschikking. Zij zijn in hoge mate afhankelijk van exogene factoren van politiek en sociale partners. En niet in de laatste plaats van de financiële markten, zoals de beurs en de ontwikkeling van de rente. Eén van de maatregelen, die echt nodig zijn, is, dat vanwege de toegenomen levensverwachting er langer moet worden gewerkt. Ik sta hier wat langer bij stil omdat de pensioenfondsen hier echt beleid op kunnen maken.

De kern van de demografische ontwikkeling is, dat we met z'n allen steeds ouder worden en voor hen, moet naast het pensioen, ook de AOW beschikbaar zijn. We gaan steeds langer van het pensioen "genieten". Dit laatste is een sterk onderbelichte economische factor van belang. Voor het ontwikkelen van een financierbaar systeem is naar mijn overtuiging maar één echte oplossing: en dat is langer werken.

In het spoor van de leeftijdsontwikkeling, bij aanvaarding van de AOW in 1957 en de huidige ontwikkeling, zou het billijk zijn om de pensioenleeftijd van 65 op 68 jaar te brengen. Daarmee verhogen we dan de pensioenleeftijd met ongeveer de helft van het langer leven.

Nu, leven we gemiddeld ruim 7 jaar langer dan dat in 1957 het geval was, door hiervan de helft te benutten voor verhoging van het pensioenleeftijd reddend we het pensioenvoorzieningsstelsel, zowel de AOW als in de 2e pijler, het aanvullend pensioen.

Het verhogen van de pensioenleeftijd naar 66 en daarna naar 67, acht ik een goed begin. Belangrijk is, dat de ingezette verhoging wordt doorgezet en wat mij betreft in een hoger tempo dan nu het geval is. Halsstarrig vasthouden aan de pensioenleeftijd van 65, zoals we bij sommige politieke partijen nog steeds aantreffen, veroorzaakt, wellicht ongewild, ook nog eens een negatieve waardering van arbeid.

Alsof werken per definitie een last betekent. Natuurlijk moet er beleid komen/zijn voor zwaar werk en alles wat daarmee samenhangt, maar dat is niet nieuw, die problematiek was er al. Als dat beleid nog ontbreekt, dan is dát een verwijt aan de politiek en sociale partners als we achterom kijken. Vooruitkijkend zou het toch ook zo kunnen zijn dat werken “gewoon” leuk is.

Dames en heren,

Na dit pleidooi voor langer werken, wil ik met u nog een moment stilstaan bij de toenemende complexiteit van de omgeving, waarin pensioenfondsen zijn komen te verkeren. En tot welke ontwikkelingen dit in het algemeen, en in het bijzonder bij ons pensioenfonds: Pensioenfonds Predikanten. Onlangs nam het bestuur een ingrijpend besluit omtrent de toekomst voor de pensioenvoorziening van de predikanten, ook hierover wil ik u vanmorgen graag informeren.

Eerst in vogelvlucht iets over de complexiteit in het pensioenlandschap.

Onderzoek naar het handelen van pensioenfondsbesturen en onderzoek naar de bestendigheid van het huidige pensioencontract, hebben twee sleutelbegrippen opgeleverd, te weten: risicobeheersing en professionaliteit.

Risicobeheersing richt zich in de eerste plaats op het vermogensbeheer, zeg maar de beleggingen, met als centrale vraag, weet het pensioenfondsbestuur nauwkeurig waarin wordt belegd met welke risico's.

In de tweede plaats gaat het bij risicobeheersing om de uitvoering van de pensioenregeling, hetzij in eigen beheer, hetzij uitbesteed.

Professionaliteit richt zich eveneens op twee aspecten, namelijk professionaliteit van de uitvoeringsorganisatie van het pensioenfonds, en professionaliteit vertaald als deskundigheid van het bestuur van een pensioenfonds.

Rondom de sleutelbegrippen risicobeheersing en professionaliteit is door de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de heer Kamp, wetgeving voorbereid waarvan invoering op betrekkelijk korte termijn valt te verwachten. Enerzijds zullen de deskundigheidsvereisten op een hoger niveau komen te liggen en wettelijk worden verankerd. Anderzijds zal risicobeheersing met name tot uitdrukking worden gebracht in de uitwerking van het pensioenakkoord en worden vertaald in een verzaamd toetsingskader, vast te leggen in de Pensioenwet.

De toegenomen complexiteit, zoals hier aangeduid, heeft ook tot gevolg dat de eisen die gesteld worden aan bestuurders van pensioenfondsen drastisch verzwaren.

Niet alleen de deskundigheidseisen nemen toe, ook en misschien nog wel het meest belastend, is de toename van het tijdsbeslag. De vraag is gerechtvaardigd om te stellen, wie voldoet nog aan de deskundigheidseisen en heeft voldoende tijd beschikbaar om zitting te nemen in een pensioenfondsbestuur. En daar komt nog bij, wie vindt het ook nog leuk om een pensioenfonds te besturen, je moet er tenslotte wel een beetje lol in hebben.

De combinatie van tijdsbeslag en deskundigheid in een toenemende complexe wereld rondom pensioenen, maakt, dat de daarmee samenhangende verantwoordelijkheid wel heel erg zwaar drukt op de schouders van de bestuurders.

En ten aanzien van de professionaliteit van de uitvoeringsorganisatie, zeg maar het pensioenbureau, geldt ook dat hieraan steeds hogere eisen worden gesteld, met als gevolg fors toenemende kosten.

Genoemde aspecten in combinatie met de ontwikkelingen binnen de Kerk, waarmee ik bedoel, de toenemende vergrijzing, het afnemend financieel draagvlak, oftewel een krimpende kerk, heeft tot beraad geleid in het bestuur van Pensioenfonds Predikanten.

Over de vraag hoe zien wij de toekomst van het fonds in het perspectief van de hier geschetste complexiteit, het volgende:

Na uitvoerige en zorgvuldige afweging is het bestuur tot de conclusie gekomen, dat het de voorkeur verdient om voor de pensioenvoorziening van de predikant aansluiting te zoeken bij Pensioenfonds Zorg & Welzijn. Dit betekent dat het bestuur een onderzoek is gestart, om na te gaan, onder welke voorwaarden het pensioenfonds kan worden overgenomen door Pensioenfonds Zorg & Welzijn.

Het is op dit moment nog te vroeg om hierover meer duidelijkheid te verschaffen. Het overleg is op gang gebracht binnen en buiten de kerk. Het spreekt vanzelf dat het Georganiseerd Overleg Predikanten en onze Deelnemersraad hierin een belangrijke rol spelen.

Ik wilde u deze recente ontwikkeling niet onthouden en zeg bij deze toe, dat wij in de nabije toekomst hierover met regelmaat zullen communiceren en u op de hoogte zullen houden van deze ontwikkelingen.

Als het zover komt, gaat het om ingrijpende wijzigingen. Pensioenfonds Predikanten houdt dan op te bestaan en de 'Pensioenvoorziening voor de Predikanten' wordt dan 'de Pensioenregeling van Pensioenfonds Zorg & Welzijn'.

Onder u zullen er ongetwijfeld nog zijn die zich herinneren, dat we in het verleden, midden tachtiger jaren, ook al eens een poging hebben gewaagd om de pensioenvoorziening, bij toen nog Pensioenfonds PGGM onder te brengen en ruim twee jaar geleden hebben we onderzocht of de uitvoeringsorganisatie naar PGGM kon worden overgeheveld.

Dat is toen niet gebeurd.

Het onderzoek van nu gaat dus veel verder, namelijk vergelijkbaar met de eerste poging, om het gehele fonds over te laten nemen door Pensioenfonds Zorg & Welzijn.

Mijn persoonlijke opvatting in deze is, dat ik ervan overtuigd ben, dat voor de toekomst, de pensioenvoorziening voor de predikanten bij Pensioenfonds Zorg & Welzijn op een uitstekende wijze kan worden gewaarborgd, en daar gaat het om, het belang van de deelnemer hoort voorop te staan.

Slotopmerking

Dames en heren ik rond af.

Vanmorgen heb ik u een beeld geschetst van het pensioenlandschap: onrust, onzekerheid toenemende complexiteit en desondanks blijft het pensioen een vaste waarde.

De contouren waarbinnen dit overeind kan worden gehouden, heb ik in vogelvlucht geduid.

Belangrijke ontwikkelingen bij ons eigen pensioenfonds.

Niet voor het eerst, staan we voor mogelijk ingrijpende veranderingen. Wat blijft, is pensioen als vaste waarde van inkomen, na uw werkzame leven, of om het nog eens vrij naar Prediker te zeggen: "Wat is, was er reeds lang, en wat zijn zal, is reeds lang geweest" (Prediker 3: 15).

Ik dank u voor uw aandacht.